

ЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВИХ ВАЖЕЛІВ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто особливості застосування податкових важелів та інновацій у вигляді реформ в Україні, які мають важливе значення для розвитку економіки держави. Акцентовано увагу на їх важливості та ефективності щодо рівня податкових надходжень до бюджету.

Ключові слова: економічні проблеми, податкові важелі, податкове навантаження, податковий механізм, фінансова криза, економічне зростання.

In the article the features of application of tax levers and innovations are considered as reforms in Ukraine, which have an important value for development of economy of the state. Attention is accented on their importance and efficiency in relation to the level of tax receivableness in a budget.

Постановка проблеми. У сучасних умовах функціонування українського суспільства особливо важливим є економічне наповнення тих масштабних перетворень, які нині відбуваються у нашій державі. Це пов'язано насамперед з наявністю необхідних масштабних фінансових ресурсів для глибоких структурно-технологічних трансформацій у вітчизняному виробництві, сфері освіти, науки, охорони здоров'я тощо. Починаючи з 2010 р., в Україні було розпочато проведення цілого комплексу системних реформ. Обрана стратегічна лінія не залишилася осторонь міжнародної спільноти. Більше того, у 2010 році, виступаючи перед німецькими підприємцями, Президент України заявив, що мета українських економічних реформ дуже амбітна. Наша держава, зокрема, планує покращити своє місце у рейтингу бізнес-клімату не менше, ніж на 40 позицій, а в рейтингу конкурентоспроможності світових економік – не менше ніж на 10 позицій [1]. Публічне оголошення такої мети є позитивною ознакою. З одного боку, нова влада на чолі з главою держави продемонструвала розуміння основних економічних проблем (незадовільний бізнес-клімат і низьку конкурентоспроможність), що заважають прискореному розвитку країни. З іншого боку – чітко вказала, що Україна готова і буде оцінювати свій поступ за ustalеними та визнаними в світі критеріями та публічно встановила показники-орієнтири, досягнення (чи не досягнення) яких буде свідчити про успіх/провал політики реформ.

Аналіз досліджень та публікацій. Вагомий внесок у розробку питань теорії і практики застосування податкових важелів у системі заходів щодо активізації розвитку вітчизняної економіки зробили вітчизняні вчені-економісти, в тому числі Азаров М.Я., Андрущенко В.Л., Варналій З.С., Єфіменко Т.І., Єхануров Ю.І., Мельник П.В., Онишко С.В., Тарангул. Л.Л., Ярошенко Ф.О. та ін. Однак, дослідження зазначеної проблеми в період економічної кризи та введення ряду законів щодо оподаткування та митної справи залишається актуальним.

Мета статті. Розглянути особливості застосування податкових важелів та інновацій у вигляді реформ в Україні, які мають важливе значення для розвитку економіки держави, підвищення рівня податкових надходжень до бюджету.

Виклад основного матеріалу. Необхідно відзначити, що на 2012 рік стартові позиції України є дуже слабкими [2]. Впродовж 2000–2011 рр. наша країна характеризувалася позитивними тенденціями в оцінці за глобальним індексом конкурентоспроможності, яку здійснює Всесвітній економічний форум. Так, стартуючи у 2000 році з 56 місця (з 58 країн), наша країна посіла у 2004 році 86 місце (зі 104 країн) і досягла піку у 2007 році, коли піднялася на 69 позицію (серед 125 країн). Далі почався поступовий відступ: 2008 рік – 72 місце (134 країни), 2009 – 82 місце (133 країни), 2010 рік – 89 позиція (серед 139 країн) [3].

Саме у цьому контексті важливу роль відіграє і регуляторний напрям фінансової політики. Адже саме його ефективне задіяння сприяє підсиленню фінансового забезпечення інноваційного розвитку стратегічно важливих, високотехнологічних видів економічної діяльності, експортного сектора та тих регіонів, у яких є найбільші передумови для переходу до високоіндустріального етапу розвитку території.

При цьому потрібно наголосити, що позитивний вплив податкових важелів на економіку країни залежить від чіткої системності, спланованості, обґрунтованості та прогнозованості податкової політики у прийнятті відповідних рішень. Це вкотре актуалізує визначення та застосування податкових механізмів та інструментарію у регулюванні соціально-економічних процесів у державі та оцінку їх впливу на ці процеси, основним показником якого є податкове навантаження.

Означені проблеми для України набувають вагомого значення як у теоретичному, так і в практичному аспекті, оскільки наслідки світової фінансової кризи внесли суттєві корективи у фінансову політику більшості країн світу. За сучасних тенденцій функціонування економічного базису суспільства не викликає сумніву зростаюча роль податкових механізмів та його інструментарію у подоланні негативних проявів фінансової кризи та забезпечення економічно збалансованого соціально-економічного розвитку держави.

Податкові реформи, що останнім часом проводяться (чи перебувають на стадії підготовки до їх проведення) у багатьох розвинутих і постсоціалістичних країнах, здебільшого переслідують цілі, пов'язані зі створенням сприятливих умов для економічного зростання – стимулювання, запровадження сучасних технологій, оновлення основних фондів, активізації інвестиційної діяльності, нагромадження заощаджень тощо. Формування податкової системи, орієнтованої на економічне зростання, повинно стати її метою реформування оподаткування в Україні [4, с. 112].

Система оподаткування є особливою категорією суспільно-економічних явищ, особливий статус якої визначається значною часткою надходжень від сплати податків до державного бюджету, охоплення усіх підприємницьких структур і широких верств населення фіскальними обов'язками. До цього потрібно додати значення податків як економічних важелів ринкових відносин, каталізаторів науково-технічного прогресу, засобу соціального захисту населення [5, с. 15].

Тому, об'єктивною основою використання оподаткування як одного з найбільш важливих інструментів регулювання економічної та соціальної політики держави виступає регулятивна та фіскальна функції податків.

Фіскальна функція вважається історично найбільш давньою та послідовно реалізованою. За її допомогою здійснюється головне призначення податків – збір грошових коштів із фізичних та юридичних осіб для формування фінансових ресурсів держави, що акумулюється у бюджетній системі та позабюджетних фондах, і необхідних для здійснення ними своїх функцій. Регулятивна функція являє собою сутність податків як інструменту вартісного розподілу та перерозподілу доходів між соціальними верствами та групами населення, між сферами та галузями економіки. Держава вилучає частку поточного чи накопиченого доходу в одних осіб і передає його іншим. Отже, оподаткування ставить своїм завданням отримання і зосередження в руках держави грошових коштів, необхідних для вирішення соціальних, економічних, науково-технічних проблем населення, регіонів, галузей, країни. Тобто, з погляду економіки, податки є як інструментом фіскальної політики держави, так і методом непрямого регулювання розподільчих і перерозподільчих процесів [6, с. 146].

Наявність у податків, як економічної категорії, регулятивної функції визначає можливість активно та цілеспрямовано її використовувати для досягнення різних цілей у процесі державного регулювання економічних і соціальних процесів.

Як свідчить світовий досвід, у тому числі й досвід останніх років, ефективно функціонування ринкової економіки, незважаючи на властиві їй самоорганізацію та саморегулювання, неможливе без державного регулювання економічних і соціальних процесів на рівні суспільства, регіонів і суб'єктів господарювання.

Податковий механізм визначають як комплекс взаємодіючих фінансово-бюджетних сфер діяльності, регламентований особливими правовими нормами усього арсеналу законодавчих актів держави, що визначає встановлення, оцінку планових, фактично виконаних і прогнозних податкових зобов'язань суб'єктів податкових правовідносин (податкове планування), прийняття науково обґрунтованих заходів поточного втручання в хід виконання бюджетів країни як стимулюючого характеру, так і санкцій впливу при порушенні норм податкового законодавства (податковий контроль) [7, с. 29]. До елементів податкового механізму, які мають кількісні параметри, можна віднести розміри ставок, обсяг податкових пільг, частку вилучення частини внутрішнього валового продукту (ВВП) за допомогою податків до бюджету, рівень збору податків тощо.

Я. Янушевич, у свою чергу, зазначає, що підходи науковців до розгляду сутності податкового механізму не є однозначними. Використовуючи термін „податковий механізм”, його змістове наповнення, на думку вченого, розкривається недостатньо, оскільки не акцентується увага на визначенні його як конкретної економічної категорії. Застосовуючи індуктивний та дедуктивний метод дослідження, Я. Янушевич розкриває зміст податкового механізму на основі знання про загальне, а саме через сутність економічного механізму ринкової економіки [8, с. 6]. Водночас не коректно визначати податковий механізм як „спосіб функціонування його елементів”, а точніше як систему функціонування сукупності певних елементів.

Фахівці зарубіжних країн податковий механізм визначають як систему економіко-функціональних, політико-правових організаційно-адміністративних відносин, спрямованих на реалізацію фіскальної і регулятивної функцій податків [9; 10; 11].

У науковому обігу застосовують категорію „спеціальні податкові механізми”, автори якої зазначають, що регулятивна функція оподаткування реалізується за допомогою саме таких спеціальних механізмів, вбудованих у систему оподаткування в цілому і в кожен податок – окремо. Роль цих механізмів в ефективному функціонуванні системи оподаткування настільки важлива, що науковці визначають термін „податкове регулювання” саме через ті важелі, що застосовуються в процесі його здійснення [7, с. 29–30].

На нашу думку, поняття „податкові важелі” можна визначити як сукупність засобів, які здійснюють непрямий вплив на процеси соціального та економічного розвитку в державі. Щодо основних сфер їх можливого впливу доцільно виділити такі: виробництво, споживання, перерозподіл, обмін; накопичення, зберігання, інвестування; ціноутворення, інфляція; попит (стимулювання платоспроможного попиту) і пропозиції; структурні перетворення економіки, ресурсозбереження, екологія, соціальна сфера; життєвий рівень населення; формування державного бюджету, обсяг дотацій, субвенцій, трансфертних платежів.

Чим більше деформацій у ринковому механізмі розподілу ресурсів породжує оподаткування, тим негативнішими будуть його наслідки для економічної динаміки. Оскільки показником деформуючого впливу податків є надлишковий податковий тягар, то чим він буде меншим, тим сприятливіші умови для економічного зростання буде створювати та чи інша податкова система [4, с. 112–113].

Із суспільним призначенням податків бути джерелом фінансування суспільних благ пов'язаний інший аспект їх впливу на економічне зростання. Оскільки пропозицію суспільних благ ринок забезпечувати не може або може, але з більшими витратами ніж держава, то перебирання ринком на себе функції надання цих благ є умовою більш ефективного використання обмежених ресурсів. Тобто, запроваджуючи податки, що так чи інакше деформують ринковий механізм розподілу ресурсів (згідно з теорією оптимального оподаткування всі податки породжують ті чи інші деформації), держава за допомогою тих самих податків може долати чи принаймні зменшувати інші деформації, що виникають внаслідок „провалів ринку”, і тим самим позитивно впливати на розподіл ресурсів та економічну динаміку. Зазначене вище дозволяє зробити висновок, згідно з яким формування податкової системи, сприятливої для економічного зростання, передбачає не зменшення загальної суми податків чи їх рівня (частки податків у ВВП) будь-якою ціною, а наперед мінімізацію надлишкового податкового тягара за такої величини податкових надходжень, необхідної для виробництва суспільних благ [4, с. 113].

Економічний розвиток країн світу характеризується нерівномірним розподілом інвестиційних ресурсів, що зумовлює існування в певних країнах надлишку, а в інших дефіциту інвестиційних коштів. На потенційних інвесторів впливає оцінка інвестиційної привабливості країни на основі рейтингів, що формуються міжнародними фінансовими організаціями й інституціями. В умовах економічної глобалізації дедалі більшого значення набувають загальносвітові рейтинги (індекси), спрямовані на порівняльну оцінку розвитку державного управління й економіки, поширення корупції або новітніх технологій у країнах світу. Світові рейтинги формують сприйняття країни міжнародною спільнотою та можуть слугувати важливим індикатором для іноземних інвесторів. Метою таких досліджень є оцінка економічної й інвестиційної конкурентоспроможності.

У національній економіці існує ряд перешкод, які можуть обмежувати інвестиції й ефективний попит на них. На думку експертів Світового банку, основними перешкодами для підвищення привабливості в очах як іноземних, так і внутрішніх інвесторів є обтяжливі регуляторні процедури, зокрема: складність адміністрування податків; кількість і складність отримання дозволів; технічне регулювання (сертифікація і стандартизація); перевірки органів державного нагляду.

Ще А. Сміт відзначав, що від зниження податкового тягара держава виграє більше, ніж від накладання непосильних податків: на звільнені кошти може бути отриманий додатковий дохід, з якого в бюджет надійде податок. Платники з легкістю сплатять податки, що звільнить державу від додаткових видатків на збір податків, пов'язаних із покаранням і стягненням [12].

До податкових важелів, які здійснюють системний вплив, відносять податкову систему, розмір ставок податків.

Податкова система, як важіль регулювання, здійснює свій вплив у вигляді різних податків, що формують її структуру.

Змінити цю структуру можна двома шляхами: по-перше, введенням нових податків і зборів і скасуванням у системі оподаткування тих податків, регуляторний потенціал яких вичерпані, а по-друге, зміною співвідношення податкових ставок за різними податками й зборами.

Підвищення рівня податкового навантаження в загальному випадку є чинником, що стримує економічну активність і процеси нагромадження, а також створює умови для прискореного розвитку тіньової економіки. Разом з тим високий рівень оподаткування може бути прийнятним у випадку ефективного використання бюджетних коштів на загальнонаціональні економічні й соціальні програми. Прикладом цього можуть слугувати податкові системи скандинавських держав із соціально орієнтованою ринковою економікою.

Зниження загального рівня податкового навантаження в загальному випадку сприяє пошквалюванню всіх економічних процесів і зниженню рівня тіньової економіки, однак супроводжується тимчасовим скороченням доходної частини бюджету на період до відповідного збільшення податкового навантаження.

Комплексний характер впливу здійснюють такі види податкових важелів (інструментів), як спеціальні режими оподаткування, податковий кредит, податкові пільги, податкові канікули.

Висновки. З позицій економічної теорії ефективна податкова система – це система, що характеризується широкою податковою базою, низькими ставками і відсутністю податкових пільг. Останні не є елементом оптимальної податкової системи, оскільки спричиняють ефекти заміщення видів діяльності, яким надаються пільги, видами діяльності, на які не розповсюджується пільговий режим оподаткування, тобто спричиняють надлишковий тягар. Водночас за певних умов податкові пільги можуть бути економічно обґрунтованими і доцільними.

По-перше, вони можуть бути інструментом подолання економічних деформацій, спричинених провалами ринку, його неспроможністю забезпечити ефективний розподіл ресурсів в умовах обмеження конкуренції, зовнішніх ефектів і неповної інформації. Зокрема, ринок виявляєть-

ся неспроможним гарантувати кожному громадянину (чи найменш забезпеченим верствам населення) дохід, необхідний для забезпечення їх мінімальних, життєво необхідних потреб; забезпечити спрямування частини доходів громадян на благодійні цілі; гарантувати отримання всіма громадянами середньої освіти; забезпечити розвиток фундаментальної науки, спрямування інвестицій в об'єкти, що знаходяться на депресивних територіях тощо [4, с. 125].

По-друге, за допомогою податкових пільг держава може зменшувати чи нейтралізувати деформації, породжені тими чи іншими податками. До таких пільг належать пільги з податку на прибуток, спрямовані на стимулювання заощаджень та інвестицій.

Українські вчені, розглядаючи напрями активізації регулятивного потенціалу податкової системи, акцентували увагу на стимулюючій функції щодо розвитку інноваційної та іншої економічної діяльності [1, с. 262–345]. Тому у контексті структурної перебудови стимулююча функція податків видається особливо важливою. Стимулювання прогресивних структурних зрушень, на нашу думку, можливе за рахунок:

- зниження ставок податку на прибуток у середньо- та високотехнологічних галузях з метою стимулювання інвестицій у них;

- зниження ставок податку на додану вартість у стратегічно важливих для структурної перебудови галузях;

- пільгового оподаткування пріоритетних для структурної перебудови видів економічної діяльності, насамперед інноваційної діяльності та продукції;

- надання податкових пільг під іноземні кредити за стратегічними інвестиційними проектами, передбаченими державними програмами структурної перебудови;

- застосування режиму прискореної амортизації на високотехнологічні основні засоби, що дозволить виробникам якісно оновити і наростити виробничі потужності.

У цілому збільшення державних видатків для фінансування програм структурної перебудови необхідно пов'язати з лібералізацією політики оподаткування відносно пріоритетних галузей і видів діяльності так, щоб державні інвестиції не витісняли, а стимулювали інвестиції приватного сектора. Сьогодні теорія і практика господарювання створили широкий арсенал податкових важелів. Тому стоїть завдання, якомога повніше задіяти їх потенціал у напругах, що є особливо пріоритетними на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Література

1. Реформування податкової системи України: теорія, методологія, практика / Ярошенко Ф. О., Мельник П. В., Мярковський А. І. та ін.; за заг. ред. М. Я. Азарова. – К. : Мін. фін. України, 2011. – 656 с.
2. Мороз В. Конкурентоспроможність України у відображенні рейтингів міжнародних організацій / В. Мороз [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/amc/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=43464&cat_id=47050&time=1202721856503.
3. Теоретичні та прикладні питання економіки : збірник наукових праць / [за заг. ред. проф. Ю. І. Єханурова, А. В. Шегди]. – Вип. 24. – К. : Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2011. – 388 с.
4. Фінансово-монетарні важелі економічного розвитку її реалізації / [За ред. чл. -кор. НАН України А. І. Даниленка]. – К., 2008. – 468 с.
5. Податкова політика України: стан, проблеми та перспективи : монографія / П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул, З.С. Варналій [та ін.]; за ред. З.С. Варналій. – К. : Знання України, 2008. – 675 с.
6. Мельник П. В. Розвиток податкової системи в перехідній економіці / П. В. Мельник. – Ірпінь : Академія державної податкової служби України, 2001. – 362 с.
7. Податкова система України : навчальний посібник / [за заг.ред. М. Я. Азарова]. – К. : Міністерство фінансів України, Національний університет державної податкової служби України, 2011. – 656 с.
8. Податковий механізм створення передумов економічного зростання: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.08 [Електронний ресурс] / Я. В. Янушевич; Держ. установа „Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. – К., 2009. – 23 с. – укр.
9. Тютюрюков Н. Н. Налоговые системы зарубежных стран : Европа и США : [учеб.пособ.] / Тютюрюков Н. Н. – М. : Дашков и К, 2002. – 174 с.
10. Налоговые системы зарубежных стран: учеб. для вузов / [под ред. В. Г. Князева, Д. Г. Черника]. – М. : ЮНИТИ, 1997. – 191 с.
11. Налоги и налогообложение: учеб. для вузов / [под ред. М. В. Романовского, О. В. Врублевской]. – СПб : Питер, 2001. – 544 с.
12. Сміт А. Дослідження про природу і причини багатства народів / Сміт А. – М. : Соцекгіз, 1962 – 588 с.